

BiEPAG

Oktobar 2023.

**Geopolitika počinje
kod kuće:**

ULOGA STRANIH AKTERA U ENERGETSKOM SEKTORU BOSNE I HERCEGOVINE

Autori: Marika Djolai i Corina Stratulat

** O istraživačkom projektu*

Savjetodavna grupa za politiku – Balkan u Evropi (BiPAG) sprovodi opsežnu studiju o geopolitici tranzicije ka zelenoj energiji na Zapadnom Balkanu. Ova studija se zasniva na rezultatima rada „Energija na Zapadnom Balkanu“ (maj 2023.) i regionalne ankete na Zapadnom Balkanu za koju je terenski rad sproveden u periodu mart-april 2023. Glavni rezultati ove studije zasnovani su na podacima prikupljenim putem sekundarnog istraživanja i kroz polustrukturirane intervjue vođene u periodu od marta do juna 2023. sa šest stručnjaka za energetiku, okoliš i prirodne resurse, kao i sa pet predstavnika relevantnih ministarstava i energetskih kompanija, te energetske zajednice. Za studiju slučaja odabran je grad Tuzla, gdje se nalazi najveća termoelektrana u BiH. Marika Djolai predaje na Odsjeku za mirovne studije i međunarodni razvoj na Univerzitetu u Bradfordu. Corina Stratulat je voditeljica Programa za evropsku politiku i institucije pri Centru za evropsku politiku.

Strateške preporuke

- > BiH treba implementirati opsežne zakonske okvire koji reguliraju svaki aspekt procesa energetske tranzicije: obnovljivi izvori energije, skladištenje energije u vidu baterijskog skladištenja, vodik i hidroenergija, hvatanje, upotreba i skladištenje ugljika (CCUS), trgovanje ugljikom, porez na ugljik, električna vozila, distribucija/transmisija energije, energetska efikasnost, pametni gradovi, mikromreže i projekti od plina do električne energije, u skladu sa EU i međunarodnim standardima.
- > BiH bi trebala dobiti i veći pritisak i veću finansijsku podršku i ekspertizu od procesa evropskih integracija kako bi postigla usklađenost.
- > Angažman stranih aktera, posebno Kine, zahtijeva snažne nove mehanizme provjere i odobrenja, kaznene mjere (npr. novčane kazne za zagađivače i za kršenje ugovora) i koordinaciju pravnih okvira na svim nivoima vlasti, uz stratešku diverzifikaciju financija i kapitala pod državnom upravom.
- > Podrška civilnom društvu i nezavisnim medijima je ključna. Ovi akteri igraju vitalnu ulogu u držanju svojih vlasti odgovornim. Oni također mogu pomoći u podizanju svijesti među općom populacijom o različitim izazovima i vlastitoj odgovornosti ljudi (npr. smanjenje potrošnje energije, izolacija svojih kuća ili korištenje toplotnih pumpi), mobilizirajući javnu podršku reformama.
- > Višeslojno ulaganje u edukaciju šire javnosti o pitanjima životne sredine, klime i energije trebalo bi podržati sredstvima EU i vlade BiH i strateškim planiranjem bar do 2030. godine. Ovo bi trebalo kombinirati s alternativnim i održivim aranžmanima grijanja kako bi se ublažio utjecaj koji bi zacijelo imalo zatvaranja termoelektrana (TE) u zemlji.

Sažetak

Komplikovani administrativni i pravni okviri koji omogućavaju da korupcija i klijentelizam cvjetaju u Bosni i Hercegovini (BiH) predstavljaju prepreku u kretanju energetskog sektora zemlje ka nultoj stopi emisija do 2050. godine. Nadalje, ova studija sugerira da su strani akteri više simptom nego uzrok spore energetske tranzicije BiH. Njihova glavna motivacija nije da vrše politički utjecaj u BiH. Umjesto toga, u zemlju dolaze zbog obilja prirodnih resursa, dobro razvijene infrastrukture i proizvodnih kapaciteta, te da bi ostvarili profit. Oni ne ulažu da bi preuzeli odgovornost za održivo upravljanje prirodnim resursima ili proizvodnju energije, već samo da bi osigurali koncesije i brzo povukli novac prije nego što pređu na novi posao bez ispunjenja svojih ugovornih obaveza. Građani BiH u međuvremenu ostaju loše informisani i uglavnom nemoćni.

Istraživačka metodologija

Kako bi rasvijetlili aktivnosti i utjecaj stranog ulaganja u energetske sektor i energetske tranzicije BiH, autori su se oslonili na sekundarna i terenska istraživanja. Prikupljanje podataka iz naučnih analiza, novinskih članaka, zvaničnih dokumenata i izjava, i izvještaja dopunjeno je informacijama prikupljenim putem intervjua i sastanaka sa relevantnim dionicima.

Obavljeni su polustrukturirani intervjui sa šest stručnjaka za energetiku, životnu sredinu i prirodne resurse, kao i sa pet predstavnika relevantnih ministarstava i energetske kompanije. Kao studija slučaja odabran je grad Tuzla, gdje se nalazi najveća termoelektrana u BiH. 30. maja 2023. godine organiziran je jednodnevni okrugli sto sa sedam predstavnika lokalnog civilnog društva, novinarima, aktivistima i stručnjacima koji su razmijenili mišljenja o glavnim pitanjima ovog istraživanja: Kako se strani akteri ponašaju u energetskom sektoru BiH? I kakav utjecaj oni imaju na zelenu tranziciju zemlje?

Autori su koristili i rezultate ankete sprovedene za ovaj projekat u šest zemalja Zapadnog Balkana u periodu marta i aprila 2023.

I. Energetski milje Bosne i Hercegovine

Energetika je jedan od ključnih ekonomskih sektora u Bosni i Hercegovini i potencijalna pokretačka snaga ekonomskog rasta zemlje. Obilni hidroenergetski resursi i rezerve uglja¹ u BiH omogućavaju zemlji da proizvodi velike količine električne energije, čineći električnu energiju njenim najvećim izvozom.² BiH je jedini neto izvoznik električne energije na Zapadnom Balkanu, prodajući preko 50% ukupno proizvedene električne energije svojim susjedima Hrvatskoj i Srbiji.² Shodno tome, njen energetski sektor ostaje veoma privlačan stranim akterima, posebno Kini, što objašnjava njihov kontinuirani angažman u zemlji. Međutim, energetski sektor BiH se u velikoj mjeri oslanja na ugalj. BiH ima dvadeset petu najveću rezervu uglja u svijetu (0.2% globalnog udjela) i koristi lignit kao primarno gorivo za proizvodnju energije.

1995. godine, nakon rata u BiH, energetski sistem u BiH podijeljen je između tri dionička društva (s državom/entitetima kao većinskim dionikom). Ove kompanije su dobile ovlasti da kontrolišu proizvodnju i distribuciju električne energije. Podjela nije imala tehničko obrazloženje, već je odražavala strukturu etno-političkih podjela unutar zemlje. Kao takva, dovela je do značajnih nejednakosti u proizvodnji energije između tri javna preduzeća: JP³ Elektroprivreda BiH (sa sjedištem u Sarajevu), MH⁴ Elektroprivreda Republike Srpske (sa sjedištem u Trebinju) i JP Elektroprivreda Hrvatske zajednice Herceg Bosne (sa sjedištem u Mostaru).⁵

Oslanjanje na ugalj za grijanje i proizvodnju električne energije u domaćinstvima svrstava BiH među zemlje s najvišim nivoom zagađenja zraka u svijetu u odnosu na sva tri regulirana zagađivača: sumpor dioksid (SO₂), prašinu i dušikove okside (NO_x).⁶ Nedavni izvještaj⁷ Bankwatcha pokazuje da su u 2022. godini emisije SO₂ iz blokova na ugalj u BiH bile osam puta veće od norme, dok su emisije prašine iz TE Gacko bile dvanaest puta veće od prosjeka.

1 Zemlja ne raspolaže sopstvenim izvorima da bi vršila eksploataciju prirodnog plina i sav svoj plin uvozi iz Rusije. Međutim, plin čini samo 3% ukupnog energetskog miksa u zemlji, pošto se prirodni plin koristi u samo nekoliko gradova za grijanje. Vidi [Bosnia and Herzegovina - Energy \(trade.gov\)](https://trade.gov/bosnia-herzegovina-energy)

2 [Bosnia and Herzegovina \(BIH\) Exports, Imports, and Trade Partners | OEC - The Observatory of Economic Complexity](https://oecdata.com/complexity/bosnia-herzegovina-exports-imports-trade-partners)

3 Javno preduzeće

4 Mješoviti Holding (Mješoviti Holding „Elektroprivreda“ Republike Srpske akcionarsko društvo Trebinje) <https://ers.ba/organizational-chart/>

5 [Bosnia and Herzegovina - Energy \(trade.gov\)](https://trade.gov/bosnia-herzegovina-energy)

6 https://www.complyorclose.org/wp-content/uploads/2023/06/2023_06_28_Comply-or-close.pdf

7 [2023_06_28_Comply-or-close.pdf \(complyorclose.org\)](https://www.complyorclose.org/wp-content/uploads/2023/06/2023_06_28_Comply-or-close.pdf)

Kao i u slučaju svih drugih zemalja Zapadnog Balkana, od BiH se očekuje da na svom putu ka EU integraciji pređe sa uglja na obnovljive izvore energije i da usvoji ekološki održivije prakse. Međutim, slično kao i njeni susjedi, BiH se previše oslanja na hidroenergiju u poređenju sa energijom vjetra i sunca⁸ i još je u ranim fazama priprema za usklađivanje sa energetske i klimatskim politikama EU. Također se suočava sa poteškoćama u dogovaranju o gasovodu za cijelu zemlju koji bi BiH povezao sa regijom i omogućio snabdijevanje neruskim plinom.⁹

U svom izvještaju o BiH za 2022. godinu, Evropska komisija je pozvala zemlju da usvoji zakone o obnovljivim izvorima energije i energetske efikasnosti, u skladu s obavezama koje proizilaze iz Ugovora o uspostavi energetske zajednice (ECT) i obavezama preuzetim na Samitu u Sofiji 2020. u vezi sa Zelenom agendom za Zapadni Balkan. Također je savjetovala BiH da finalizira i usvoji nacionalni energetske i klimatski plan (NECP) 2021-2030.

2022. godine je Republika Srpska (RS) usvojila nove zakone o obnovljivim izvorima energije i efikasnoj kogeneraciji energije, dok je Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) usvojila nove zakone o električnoj energiji, energetici i regulaciji energetske aktivnosti (čeka usvajanja od strane entitetskog parlamenta). Energetska zajednica trenutno razmatra nacrt NECP-a,¹⁰ dok je Međunarodna agencija za obnovljivu energiju (Irena) nedavno predstavila Procjenu spremnosti Bosne i Hercegovine za unapređenje sektora obnovljivih izvora energije (RRA), koja predlaže niz preporuka za ubrzanje energetske tranzicije zemlje.¹¹ To predviđa smanjenje emisije stakleničkih plinova za 41,21% u odnosu na nivo iz 1990. godine, udio obnovljive energije u iznosu od 43,62%, uvođenje modela sistema EU za trgovanje emisijama i kraj novih projekata elektrana na uglj.

8 [The energy sector in Bosnia and Herzegovina - Bankwatch](#)

9 Intervju sa Ministarstvom energije, rudarstva i industrije Federacije BiH (online, 07.06.2023.)

10 <https://www.energetika.net/eu/novice/energy-policy/bih-foresees-necp-adoption-by-end-2023---official>

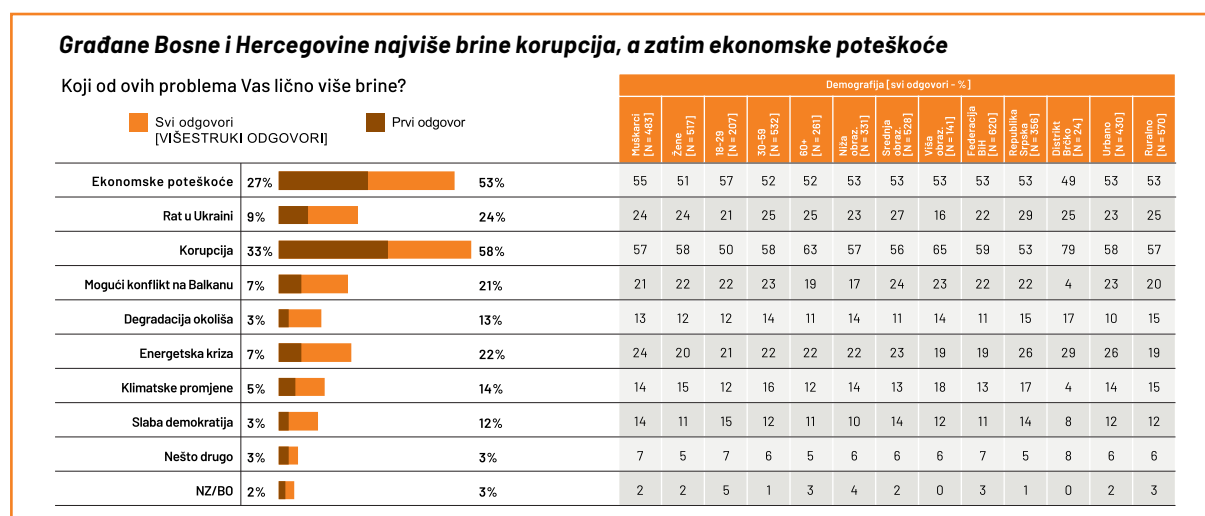
11 <https://www.energetika.net/eu/novice/renewables/irena-presents-steps-to-speed-up-bih%E2%80%99s-energy-transi>

II. Neznanje javnosti i kobne posljedice zagađenja

Iako za grijanje prvenstveno koristi prirodni plin, Sarajevo je najzagađeniji grad u Evropi, posebno tokom zimskih mjeseci. Podaci¹² otkrivaju da su u januaru 2023. dnevna mjerenja finih čestica u zraku (mjerena kao čestično zagađenje/PM 2.5) prekoračila 50 µg/m³ tokom 16 dana – nekoliko puta više od onoga što Svjetska zdravstvena organizacija smatra sigurnim. U istom mjesecu je prisustvo čestica skočilo na preko 100 µg/m³ tokom pet dana. BiH također ima petu najvišu stopu smrtnosti od zagađenja zraka.¹³ Takvi podaci čine energetska tranziciju BiH pitanjem života i smrti.

Ali čini se da javnost nije svjesna ozbiljnosti situacije. Anketa sprovedena za ovaj projekat otkriva da su pitanja okoliša i energetska sigurnost manja briga za građane BiH nego ekonomske poteškoće i korupcija. Tek kada su konkretno upitani o ekološkim problemima, su ispitanici identificirali zagađenje zraka kao kritičan problem. Jedan od dionika intervjuiranih za ovu studiju čak je tvrdio da je „uprkos eksploataciji uglja, Zapadni Balkan samo minimalni zagađivač mjereno po glavi stanovnika“.

Izveštaj_WB6 Energetska situacija u Bosni i Hercegovini 040423.

¹² <https://www.hrw.org/news/2023/02/08/time-tackle-bosnia-and-herzegovinas-toxic-air#:~:text=The%20country%20has%20the%20fifth,increased%20respiratory%20and%20cardiovascular%20conditions.>

¹³ <https://www.hrw.org/news/2022/08/29/bosnia-and-herzegovina-deadly-air-pollution-killing-thousands>

Anketa također pokazuje da 73% građana smatra da bi BiH trebala dobijati energiju iz obnovljivih izvora, dok 74% građana snažno podržava ulaganje u domaće obnovljive izvore energije.

Izveštaj_WB6 Energetska situacija u Bosni i Hercegovini 040423.

Većina građana smatra da Bosna i Hercegovina energiju treba dobivati iz obnovljivih izvora

... znatno više srednje obrazovanih u odnosu na manje obrazovane i znatno više stanovnika urbanih sredina u odnosu na ruralne.

Prema Vašem mišljenju, naša zemlja bi do 2050. godine trebala energiju uglavnom da dobiva iz:

4%

smatra da bi to trebala biti NUKLEARNA ENERGIJA

73%

smatra da bi to trebala biti OBNOVLJIVA ENERGIJA [vjetar, solarna, hidro]

11%

NZ

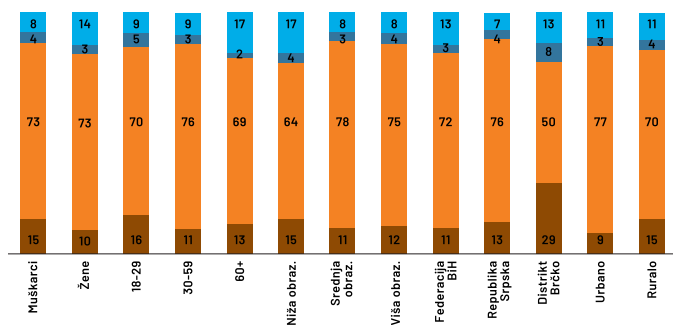

12%

smatra da bi to trebala biti FOSILNA GORIVA [nafta, plin, uglj]

Po demografiji [%]

Fosilna goriva [nafta, plin, uglj] Obnovljiva energija [vjetar, solarna, hidro]
Nuklearna energija NZ

Više ulaganja u domaće obnovljive izvore energije bi za 74% građana bila najprikladniji izbor za energetska krizu

Kao odgovor na energetska krizu, da li Vaša zemlja treba više investirati u...?

3%

smatra da BiH treba više investirati u CJEVOVODE ZA UVOZ NAFTE I PLINA IZ INOSTRAINSTVA

8%

NZ

15%

smatra da BiH treba više investirati u DOMAĆU PRODUKCIJU FOSILNIH GORIVA [nafta, plin, uglj]

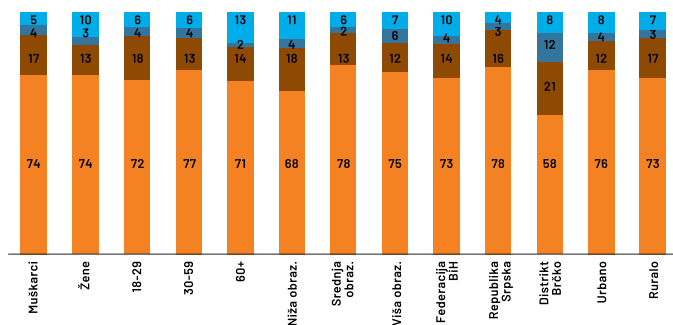

74%

smatra da BiH treba više investirati u DOMAĆE OBNOVLJIVE IZVORE ENERGIJE [vjetar, solarna, hidro]

Po demografiji [%]

Domaći obnovljivi izvori energije Domaća produkcija fosilnih goriva
Cjevovod za uvoz nafte i plina iz inostranstva NZ

Na pitanje kome pripisuju krivicu, ispitanici u BiH smatraju da EU (22%) i Rusija (21%) „najviše pomažu u povećanju upotrebe fosilnih goriva“. Konkretno, 18% u Federaciji, 30% u RS-u i 8% u Brčko distriktu smatra da je EU glavni krivac, dok 10% u Federaciji, 40% u RS-u i 33% u Brčko distriktu vidi Rusiju kao glavni faktor. Čini se da su stavovi ljudi zavisni od geografije i afiniteta njihovog entiteta prema različitim vanjskim akterima, što određuje vrstu prisutnih informacija i njihovu vidljivost u javnosti.

III. Dominacija fosilnih goriva

Očekuje se da će se ovisnost BiH o uglju – koji čini skoro 70% njene ukupne potrošnje energije – nastaviti u narednim godinama. U zemlji postoji pet termoelektrana, sve su povezane sa obližnjim rudnicima. Dvije najveće, TE Tuzla i TE Kakanj, nalaze se u Federaciji Bosne i Hercegovine i obje su u vlasništvu Elektroprivrede FBiH. Ostale tri su u Republici Srpskoj: TE Ugljevik i TE Gacko, kojima upravlja Elektroprivreda Republike Srpske, dok su TE Stanari i obližnji rudnik u privatnom vlasništvu grupacije Energy Financing Team (EFT), koja se bavi poslovanjem električnom energijom i čiji je većinski vlasnik porodica (Vuk) Hamović.

Blok 4 TE Tuzla i blok 5 TE Kakanj trebali su se zatvoriti 2022. prema ECT ugovoru, ali su Vlada i Parlament FBiH odobrili nezakonito produženje vijeka trajanja, zbog čega je Sekretarijat Energetske zajednice u oktobru 2022. pokrenuo postupak rješavanja spora.¹⁴ Eksperti konsultirani za ovaj projekat su rekli da će Tuzla i Kakanj vjerovatno nastaviti sa radom do 2040. godine ili duže. Osim toga, zloglasni planovi BiH za proširenje ili izgradnju novih elektrana na uglj dodatno su zakomplicirali probleme koji proizlaze zbog zastarjelih blokova. Na primjer, projekti proširenja bloka 7 TE Tuzla i TE Ugljevik III povezani su s kineskim kompanijama i ostaju nerealizirani uprkos ugovorima potpisanim prije deceniju.¹⁵ Iako je Kina dominantan izvor financiranja „prljave energije“ u BiH, prošle godine je bilo riječi o tome da je za projekat Gacko II, koji je u mirovanju već nekoliko godina, bila zainteresirana i češka kompanija Witkowitz.

¹⁴ <https://bankwatch.org/beyond-fossil-fuels/the-energy-sector-in-bosnia-and-herzegovina> <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2022/10/28.html>

¹⁵ <https://balkans.aljazeera.net/news/economy/2021/9/30/kinesko-ne-uvertira-u-kraj-projekta-od-750-miliona-eura>

IV. Kinesko forsiranje uglja i njegov utjecaj na energetski sektor

Najkontroverzniji energetski projekat do sada je proširenje TE Tuzla. Investitor ovog projekta je Elektroprivreda Bosne i Hercegovine (EPBiH) kreditom kineske banke. Učesnici stručnog okruglog stola tvrdili su da su sporazum o proširenju TE Tuzla 2014. godine sklopili Zlatko Lagumdžija i Mirza Kušljugić. Prvi je bio ministar vanjskih poslova, a drugi član njegove Socijaldemokratske partije. Pominjane su i druge političke veze, uključujući ulogu predsjednika Srbije Aleksandra Vučića u ovom i drugim energetskim projektima. Svi intervjuirani dionici su se složili da do izgradnje bloka 7 TE Tuzla neće doći.¹⁶

U novembru 2017. godine, nakon nekoliko godina bez ikakvog napretka, Izvozno-uvozna banka Kine pristala je na to da obezbijedi kredit od 613 miliona eura za izgradnju bloka 7 TE konzorcijumom tri kineske kompanije. Nekoliko mjeseci kasnije, Sekretarijat Energetske zajednice zatražio je od Vlade FBiH da se suzdrži od davanja garancije za kredit jer nije u skladu sa EU pravom i stoga je nezakonit.¹⁷ Američka kompanija General Electric (podizvođač odgovoran za isporuku turbine snage 450 MW i generatora) se povukla iz projekta nakon što nije dobila potrebno odobrenje. Ovaj ishod za posljedicu ima značajne troškove za zemlju,¹⁸ uključujući gubitak od 230 miliona KM već utrošenih na projekat. Kina je 2021. godine najavila da se povlači iz investicija u eksploataciju uglja i proizvodnju energije na Zapadnom Balkanu.¹⁹ Uz djelimičan izuzetak Kolubare 2 u Srbiji, vjerovatno je da je era velikih projekata s ugljem finansiranih od strane Kine u regiji sada završena.

Iako se često nazivaju „kineske investicije“, dionici iz Kine su obično kreditori i izvođači radova u pojedinačnim ugovorima o energetskim projektima (EPC - inženjering, nabavka, izgradnja) sa kineskim kompanijama. Rudnik i elektranu TE Stanari, jedinu potpuno privatnu elektranu u BiH, izgradila je kineska korporacija Dongfang Electric (prema EPC ugovoru sa vlasnikom EFT) kreditom od 350 miliona eura Kineske razvojne banke.²⁰ Učesnici našeg okruglog stola su

¹⁶ <https://www.intellinews.com/bosnia-likely-to-end-deal-with-chinese-consortium-on-tuzla-7-coal-plant-construction-296071/?source=bosnia-and-herzegovina>

¹⁷ https://bankwatch.org/press_release/bosnia-herzegovina-federal-parliament-guarantees-chinese-coal-plant-loan-in-contempt-of-eu-law

¹⁸ <https://www.slobodnaevropa.org/a/blok7-tuzla-termoelektrana-kinezi/31958831.html>

¹⁹ <https://6yka.com/kolumne/kina-obustavlja-projekte-na-ugalj-republika-srpska-ne-odustaje-od-termoelektrana>

tvrdili da je Vlada RS bila direktno uključena u ovaj projekat izmjenom pravilnika o prijenosu ugovora o koncesiji i pravima vlasništva koncesionara. Oni su sugerirali da je EFT grupacija imala povlašten tretman za druge koncesije ili ugovore u RS-u. Ovaj predmet su početkom 2000-ih u nekoliko navrata istraživali Centar za istraživačko novinarstvo (CIN)²¹ i sudovi²², ali je EFT oslobođen bilo kakve krivnje. Ipak, poslovanje kompanije ostaje pod nadzorom javnosti.

U slučaju Ugljevika, drugog najvećeg zagađivača među elektranama na uglj u Evropi²³, utvrđene su nepravilnosti u ugovornim procedurama, koje izazivaju sumnju u korupciju.²⁴ U 2022. godini je Centar za životnu sredinu Banja Luka (CZZS) – jedna od najaktivnijih organizacija u borbi za pitanja okoliša u zemlji – tužio Vladu RS²⁵ zbog izdavanja okolišne dozvole kompaniji Comsar Energy (u vlasništvu ruskog milijardera Rašida Serdarova) za novu TE Ugljevik III.

Učesnici okruglog stola su objasnili da uključenost kineskih dionika podstiče špekulacije i nepovjerenje (između građana, vlade i kompanija) u vezi s ovim projektima. Nedostatak jasnoće o koristi za entitete BiH i nedostatak transparentnosti u dodjeli ugovora vjerovatno su razlozi zbog kojih su učesnici okruglog stola tvrdili da su ovi ugovori dio klijentelističkih mreža omogućenih od strane političkih stranaka kako bi financirale vlastite interese.

Kineske državne kompanije imaju tendenciju da ulaze u projekte na uglj sa domaćim kompanijama na Zapadnom Balkanu i zaobilaze mehanizme provjere i odobrenja. To postavlja pitanje „da li naponi Kine u novim projektima baziranim na uglju na Zapadnom Balkanu direktno doprinose potkopavanju vladavine prava”.²⁶ Kao što je jedan stručnjak izjavio: „Mi ne znamo šta je u ugovoru sa Kinezima, njima nedostaje transparentnosti. Ja nisam razgovarao sa Kinezima.”²⁷

Isto mišljenje je ponovio i drugi visoko rangirani stručnjak iz Zenice, koji je povukao paralelu sa privatizacijom ArcelorMittala Zenica koji je od 2004. godine u vlasništvu kompanije Mittal Steel: „Velika industrijska postrojenja su veliki potrošači energije. Svi oni imaju slične putanje i probleme – zagađenje (filteri se ne koriste čak i ako postoje). ArcelorMittal Zenica nikada nije ispunio obećanja data zajednici.”²⁸

20 <https://china.aiddata.org/projects/42189/>

21 https://www.cin.ba/energopotencijal/en/istrazivacke_price/javno-dobro-za-kineski-kredit.php

22 <https://www.theguardian.com/uk/2005/jul/23/freedomofinformation.politics>

23 <https://www.env-health.org/wp-content/uploads/2019/02/Chronic-Coal-Pollution-report.pdf> (str. 15)

24 <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-termoelektrana-ugljevnik/31354624.html>

25 <https://www.slobodnaevropa.org/a/ekolozi-tuzba-ministarstvo-rs-dozvola-termoelektrana/31943674.html>

26 <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-termoelektrana-ugljevnik/31354624.html>

27 Intervju s aktivistom nevladine organizacije i stručnjakom za okoliš u Tuzli (29.05.2023.)

28 Stručnjak za okoliš (online intervju, 06.06.2023.)

V. Kina namjerava da dominira i u sektoru obnovljivih izvora energije

Zelena tranzicija BiH također je sve atraktivnija za strane aktere. Na primjer u martu 2022. godine, tokom sastanka sa Grupom prijateljstva za Aziju Parlamentarne skupštine BiH, kineski ambasador je najavio da će Peking pokrenuti nova ulaganja u obnovljive izvore energije u zemlji, naime, u hidroenergiju i vjetroelektrane. Prvobitno se očekivalo da će to biti projekti vrijedni više milijardi eura, ali financiranje do sada ostaje ispod tri miliona konvertibilnih maraka.

EFT grupacija je već dobila koncesiju od Vlade RS za izgradnju HE Ulog na Neretvi, ponovo sa Sinohydro Corporation Limited kao izvođačem radova. Trenutno se tri kineske kompanije bore za EPC ugovor za HE Buk Bijela na Drini,²⁹ koji je saradnja između EPRS i EPS. Projektu se protive vlasti u FBiH, koje ga vide kao prijjetnju rijeci.

U decembru 2021. godine započela je izgradnja vjetroelektrane Ivovik koja se nalazi u Hercegovini između Tomislavgrada i Livna. Ovo je najveća vjetroelektrana u BiH. Dvije kineske državne kompanije – China National Technical Import & Export Corporation i Powerchina Resources – planiraju da u projekat ulože 130 miliona eura, što je najveća investicija u obnovljive izvore energije u zemlji.³⁰ Paralelno s tim je 2021. godine srpska kompanija Energy Financing Team (EFT) potpisala EPC³¹ ugovor sa kineskom korporacijom Dongfang Electric International Corporation³² (DEC) za izgradnju solarne elektrane Bileća snage 60 MW u istočnoj Hercegovini (Republika Srpska), u blizini Trebinja.³³ Korporacija DEC navodi samo projekte čiste energije, što stvara sliku kompanije koja je u potpunosti posvećena zelenoj tranziciji i održivoj budućnosti.³⁴

O statusu energetske tranzicije je također razgovarano sa stručnjacima okruglog

29 <https://serbia-energy.eu/republika-srpska-three-chinese-companies-are-fighting-for-the-largest-hydroelectric-project/>

30 <https://n1info.ba/english/news/chinese-companies-building-biggest-wind-park-in-bosnia/#:~:text=The%20investment%20by%20China%20National,hours%20of%20electricity%20per%20year.>

31 Engineering, Procurement and Construction - inženjering, nabavka i izgradnja

32 Istraživači su pokušali kontaktirati kompaniju kako bi obavili intervju, ali se čini da ni broj telefona ni e-mail adresa na njihovoj web stranici nisu u funkciji.

33 <https://www.reuters.com/business/energy/eft-chinas-dec-sign-49-mln-deal-build-solar-plant-bosnia-2021-12-03/>

34 <https://www.dongfang.com.cn/index.htm>

stolau Tuzli. Naveli su da su posljednjih desetljeća privatne kompanije iz Slovenije, Hrvatske i Austrije, između ostalih, dobile važne koncesije i nesrazmjerno visoke subvencije (10-15%) za eksploataciju hidroenergije u zemlji u poređenju s njihovom proizvodnjom. Štaviše, istraživanja pokazuju da su takvi projekti, uključujući i one koji su tek nedavno pokrenuti, odobreni bez mnogo razmišljanja o njihovom utjecaju na životnu sredinu.³⁵ Kao rezultat toga, u mjestima poput Fojnice³⁶, Kruščice³⁷, Neretvice³⁸ i Bune³⁹ je došlo do snažnog otpora javnosti.⁴⁰ 2022. godine je prvo donji, a potom i gornji dom Parlamenta FBiH usvojio izmjene entitetskog zakona o električnoj energiji kojima se zabranjuje izgradnja malih hidroelektrana snage do 10 MWh zbog njihovog negativnog utjecaja na okoliš.

VI. Energetska sigurnost kupuje socijalni mir

Stambeni sektor odgovoran je za najveći udio u ukupnoj potrošnji energije u BiH.⁴¹ Zakoni o obnovljivim izvorima energije ostaju suštinski u ovom kontekstu.⁴² Jedan model obnovljive energije je korištenje fotonaponskih elektrana (FNE) od 200 kW u privatnom vlasništvu, koje proizvode vlastitu energiju i priključene su na fotonaponski energetska sistem (FN sistem).⁴³ Parlament FBiH je u avgustu 2023. godine usvojio opsežan set zakona o energetici. Ovi zakoni reguliraju obnovljive izvore i kogeneraciju, te pružaju potencijal za veću podršku za proizvodnju solarne energije.⁴⁴

Opravdanje koje su ispitanici dali za eksploataciju fosilnih goriva, posebno od strane proizvođača energije u državnom vlasništvu, jeste energetska sigurnost, koja zauzvrat garantira ekonomski i socijalni mir. Kako je rekao jedan od sagovornika: „Nismo osjetili energetska krizu u BiH. Fosilna goriva obezbijedila su

35 BiEPAG brief

36 [Stop Persecution - Two illegal dams and villagers battling the year round \(stop-persecution.org\)](https://stop-persecution.org/)

37 [A Balkan Dam Boom Imperils Europe's Wildest Rivers - Yale E360](https://www.yale.edu/e360/article/a-balkan-dam-boom-imperils-europes-wildest-rivers)

38 [After protests, and as the result of an on-going legal battle, two small hydropower plants on the Neretvica River are cancelled \(rewild.org\)](https://rewild.org/en/news/after-protests-and-as-the-result-of-an-on-going-legal-battle-two-small-hydropower-plants-on-the-neretvica-river-are-cancelled)

39 <https://antikorupcija.info/bunski-kanali-konacno-zasticeni/>

40 BiEPAG brief

41 <https://bankwatch.org/beyond-fossil-fuels/the-energy-sector-in-bosnia-and-herzegovina>

42 <https://eu.boell.org/en/2022/03/07/bosnia-and-herzegovina-dismantling-monopolies-green-transition>

43 Intervju s predstavnikom EPBiH (30.05.2023.)

44 <https://solarno.net/usvojen-set-reformskih-energetskih-zakona-u-fbih/>

socijalnu sigurnost. Cijene električne energije ostale su iste uprkos energetskej krizi izazvanoj ratom u Ukrajini.”⁴⁵

Budući da državne agencije (FERK, DERK i REERS) reguliraju cijene energije, cijene električne energije se vještački mogu održavati niskim. Proizvodnja energije iz uglja često se predstavlja i kao prilika za zapošljavanje. Učesnici radionice govorili su o ekonomskoj zavisnosti lokalnih zajednica od termoelektrana i rudnika u vrijeme kada nezaposlenost mladih u Tuzli iznosi 70%. Prema riječima jednog od sagovornika TE Stanari zapošljava oko 1.000 ljudi koji rizikuju da izgube posao ako se elektrana zatvori. Kompanija EFT prema njihovoj web stranici također doprinosi razvoju lokalne zajednice.⁴⁶

Diskusije okruglog stola su također otkrile da su Općina i Kanton Tuzla stimulirani da podrže projekte vezane za proširenje TE jer dobivaju grijanje (topla voda je nusproizvod proizvodnje električne energije). Učesnici su govorili o 22.000 domaćinstava koja su trenutno priključena na sistem daljinskog grijanja koji napaja TE. Oko 20.000 njih nije, ali se nadaju da će biti (dijelovi Tuzle, Lukavca i Živinica).

Nažalost, utjecaj na zdravlje u zajednicama ostaje zanemaren, a učesnici okruglog stola su govorili o tihoj smrti u mnogim domaćinstvima i nedostatku ulaganja u javno zdravstvo za ljude koji žive u blizini TE Tuzla. Da stvar bude gora, stručnjaci su objasnili da neke druge TE koriste smeđi ugalj lošeg kvaliteta (koji se kopa u Mrkonjić Gradu), koji se izvozi i u Srbiju. On ima nižu kalorijsku vrijednost, ali veći koeficijent zagađenja.

Kao odgovor raste protivljenje domaćih udruženja i međunarodnih organizacija.⁴⁷ Centar za životnu sredinu iz Banja Luke i Centar za ekologiju i energiju iz Tuzle od 2013. godine vode kampanju pod sloganom „Stop prljavoj energiji – budućnost je obnovljiva“. Kampanja ima za cilj podizanje svijesti o zabrinjavajućem stanju životne sredine u BiH i o neodrživom energetskeom sistemu zemlje.

Političari u BiH tako u velikoj mjeri ignoriraju zagađenje, degradaciju okoliša i frustraciju javnosti. A i neujednačena i spora liberalizacija tržišta energije u zemlji nije u skladu sa zahtjevima koji se s ciljem usklađivanja energetske i klimatske politike postavljaju kao dio procesa evropskih integracija.

45 *bid.*

46 <https://www.eft-group.net/new-page-1>

47 <https://www.youtube.com/watch?v=KYfd8xiDwvc>

VII. Može li BiH odbraniti sebe i svoje prirodne resurse?

Sve u svemu, ovi nalazi sugeriraju da su strani akteri više simptom nego uzrok spore energetske tranzicije BiH. Njihova glavna motivacija nije da vrše politički utjecaj u BiH. Umjesto toga, oni dolaze u zemlju zbog obilja prirodnih resursa, dobro razvijene infrastrukture i proizvodnih kapaciteta, te da iskoriste mogućnosti koje su stvorili korumpirani lokalni lideri za ostvarivanje profita. Oni ne ulažu da bi preuzeli odgovornost za projekte ili proizvodnju energije, već samo da bi osigurali koncesije i brzo povukli novac prije nego što pređu na novi posao bez ispunjenja ugovornih obaveza.

U tako popustljivom okruženju su lokalni dionici spremni da ignoriraju negativne nuspojave koje njihovo učešće u energetske projektima ima na zajednice i zemlju. Stoga strani akteri rade u BiH to što rade jer mogu – zato što nacionalni politički lideri to omogućavaju i zato što se civilno društvo i opća populacija ne mogu tome efikasno suprotstaviti. Kratkoročne posljedice ove političke neodgovornosti su negativne, ali će dugoročne implikacije biti kobne.

Do sada je sprovođenje reformi bilo zakomplicirano raspodjelom nadležnosti u oblasti energetike na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou.⁴⁸ Budući da svaki entitet ima svoje odvojene zakone, organizacijske strukture i mreže za kontrolu kvaliteta i budući da postoji malo koordinacije među različitim nivoima vlasti, efikasnije upravljanje situacijom je teško.⁴⁹ EU bi stoga trebala insistirati da BiH npr. stvori nacionalno tijelo za okoliš. Također bi trebala insistirati na domaćim rješenjima za trenutno složen i nefunkcionalan sistem upravljanja u zemlji.

48 Vidi također <https://www.dw.com/en/coal-and-corruption-impede-rollout-of-clean-energy-in-bosnia/a-62161285> i <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report%202022.pdf>.

49 [Bosnia and Herzegovina: Deadly Air Pollution Killing Thousands | Human Rights Watch \(hrw.org\)](#)

Put naprijed do 2030. i dalje

- > Da bi započela promjene i iskoristila transformaciju globalnog energetskeg sektora ka nultoj neto stopi emisija do 2050. godine, BiH prvo treba opsežne pravne okvire koji reguliraju svaki aspekt procesa: obnovljivi izvori energije, skladištenje energije u vidu baterijskog skladištenja, vodik i hidroenergija, hvatanje, upotreba i skladištenje ugljika (CCUS), trgovanje ugljikom, porez na ugljik, električna vozila, distribucija/transmisija energije, energetska efikasnost, pametni gradovi, mikromreže i projekti od plina do električne energije, u skladu sa EU i međunarodnim standardima.
- > BiH bi trebala dobiti i veći pritisak i konkretnu podršku od procesa evropskih integracija kako bi postigla usklađivanje. Neki od ispitanika su naveli nezainteresiranost EU za energetske sektor, dok su drugi rekli da je Delegacija EU aktivna i da podržava vlade i odjele koji se bave energijom. Pozitivno je to što Sarajevo radi na tome da postane ugljično neutralan grad do otprilike 2035. godine u sklopu EU inicijative Gradovi nulte stope zagađenja.⁵⁰ Jedan je od tri grada na Zapadnom Balkanu koji je dio inicijative, zajedno sa Podgoricom i Elbasanom. Inicijativa obuhvata veliku uključenost građana i dijalog s njima.
- > Lokalni politički dionici su glavni krivci kada su u pitanju problemi u energetskeg sektoru. Ovo podcrtava potrebu za konkretnijim aktivnostima u borbi protiv korupcije (drugi najrelevantniji problem u našoj anketi građana u regiji), klijentelističkih mreža i nezakonitih praksi.
- > Tok investicija stranih aktera, posebno Kine, iziskuje snažne nove mehanizme provjere i odobrenja, kaznene mjere (npr. kazne za zagađivače i za kršenje ugovora) i koordinaciju pravnih okvira na svim nivoima vlasti, uz stratešku diverzifikaciju financija i državnog kapitala.
- > U tom smislu, politički i diplomatski naponi treba da se odvijaju paralelno sa podrškom civilnom društvu i medijima. Ovi akteri mogu igrati ključnu ulogu u tome da svoje vlade drže odgovornim. Oni također mogu pomoći u podizanju svijesti među općom populacijom o različitim izazovima i vlastitoj odgovornosti ljudi (npr. smanjenje potrošnje energije, izolacija svojih kuća ili korištenje toplinskih pumpi), mobilizirajući podršku javnosti reformama.
- > Preporuka civilnog društva je višeslojno ulaganje u obrazovanje šire javnosti o pitanjima životne sredine, klime i energije, uz financijsku podršku EU i BiH.

50 https://www.eeas.europa.eu/delegations/bosnia-and-herzegovina/sarajevo-part-mission-100-net-zero-emission-cities-launch-coalition-greener-projects_en?s=219

O nama

Savjetodavna grupa za politiku - Balkan u Evropi (BiEPAG) je zajednička inicijativa Evropskog fonda za Balkan (EFB) i Centra za studije Jugoistočne Evrope Univerziteta u Grazu (CSEES) koja promovira evropsku integraciju Zapadnog Balkana i konsolidaciju demokratskih, otvorenih zemalja u regiji. BiEPAG se temelji na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući prava pripadnika manjina. Slijedi vrijednosti koje su uvriježene u društvu u kojem prevladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca. Sačinjavaju je istaknuti istraživači politika iz regije i Evrope sa evidentnim razumijevanjem Zapadnog Balkana i procesa koji oblikuju regiju. Članovi su Florian Bieber (koordinator), Bojan Baća, Dimitar Bechev, Matteo Bonomi, Srđan Cvijić, Milica Delević, Nikola Dimitrov, Marika Djolai, Vedran Džihić, Donika Emini, Richard Grieveson, Dejan Jović, Damir Kapidžić, Marko Kmezić (asistent koordinator), Srđan Majstorović, Jovana Marović, Zoran Nechev, Tena Prelec, Corina Stratulat, Nikolaos Tzifakis, Alida Vračić, Gjergji Vurmo, Natasha Wunsch.

<https://biepag.eu>

Kontakt: MILENA STEFANOVIĆ, program menadžer

milena.stefanovic@balkanfund.org

Evropski fond za Balkan je zajednička inicijativa Erste fondacije, Fondacije Robert Bosch i Fondacije kralja Baudouina koja vizualizira i podržava inicijative za jačanje demokratije, podsticanje evropske integracije i afirmaciju uloge Zapadnog Balkana u suočavanju sa evropskim izazovima. Njegova strategija je fokusirana na tri obuhvatne oblasti - podsticanje demokratizacije, unapređenje regionalne saradnje i jačanje EU integracija. EFB podržava proces afirmacije efikasnosti politike proširenja EU širom Zapadnog Balkana, unapređujući regionalnu saradnju među organizacijama civilnog društva zasnovanu na solidarnosti i dijalogu vođenom zahtjevima. On pruža sredstva i platforme za informisane i osnažene građane da preduzmu mjere zahtijevajući odgovorne institucije i demokratiju. Fokus je na kontinuiranim reformama politika i praksi u zemaljama Zapadnog Balkana na njihovom putu ka pristupanju EU.

www.balkanfund.org

Kontakt: ALEKSANDRA TOMANIĆ, izvršni direktor

aleksandra.tomanic@balkanfund.org

Centar za studije Jugoistočne Evrope je osnovan u novembru 2008. godine nakon postavljanja Jugoistočne Evrope kao strateškog prioriteta na Univerzitetu u Grazu 2000. godine. Centar je interdisciplinarna i međufakultetska institucija za istraživanje i obrazovanje, sa ciljem dana univerzitetu obezbijedi prostor za bogate nastavne i istraživačke aktivnosti o Jugoistočnoj Evropi i sa njom i za promociju interdisciplinarnе saradnje. Centar također ima za cilj da pruži informacije i dokumentaciju i da bude tačka kontakta za medije i javnost zainteresirane za Jugoistočnu Evropu, u pogledu političkog, pravnog, ekonomskog i kulturnog razvoja. Interdisciplinarni tim pravnika, historičara i politikologa dao je doprinos istraživanju Jugoistočne Evrope kroz članke, monografije i druge publikacije. Centar redovno organizira međunarodne konferencije i radionice za promociju najnovijih istraživanja o Jugoistočnoj Evropi.

<http://csees.uni-graz.at/>

Kontakt: UNIV.PROF. DR. FLORIAN BIEBER,
profesor historije i politike Jugoistočne Evrope
florian.bieber@uni-graz.at

Ovu studiju podržala je Evropska fondacija za klimu. Odgovornost za informacije i stavove iznesene u ovoj studiji snose autor(i). Evropska fondacija za klimu ne može se smatrati odgovornom za bilo kakvu upotrebu informacija sadržanih ili izraženih u studiji.

Evropski fond za Balkan 2020. Sva prava zadržana. Stavovi izneseni u ovoj publikaciji su stavovi isključivo autora i ne predstavljaju nužno stavove ili poglede Evropskog fonda za Balkan.

